

УДК 159.922.1:159.922.8

ГЕНДЕРНА ІДЕНТИЧНІСТЬ ПІДЛІТКІВ В УМОВАХ ПОЗАШКІЛЬНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

Курдибаха О.М., аспірант
кафедри вікової та педагогічної психології
Рівненський державний гуманітарний університет

У статті проаналізовано розподіл гендерної ідентичності підлітків в умовах позашкільних навчальних закладів. Визначено основні психологічні особливості гендерної соціалізації підлітків у позашкільних установах.

Ключові слова: гендерна ідентичність, гендерна соціалізація, маскуліність, фемінітет, андрогінність.

В статье проанализировано распределение гендерной идентичности подростков в условиях внешкольных учебных заведений. Определены основные психологические особенности гендерной социализации подростков во внешкольных учреждениях.

Ключевые слова: гендерная идентичность, гендерная социализация, маскулинность, феминность, андрогинность.

Kurdybakha O.M. ADOLESCENTS' GENDER IDENTITY IN THE NON-SCHOOL CONDITIONS

The article deals with the distribution of gender identity of adolescents in the non-school conditions. The basic psychological features of gender socialization of adolescents in non-school institutions were defined.

Key words: gender identity, gender socialization, masculinity, femininity, androgyny.

Постановка проблеми. Зміни, що відбуваються у суспільстві, не могли не позначитись на змінах в уявленнях індивідів про чоловічу і жіночу гендерні ролі. Нові гендерні уявлення, що починають складатись в рамках культури суспільства, суттєво впливають на формування гендерної ідентичності молодого покоління. Особливості формування гендерної ідентичності підлітків виявляються перш за все в появі нових зразків гендерної ролі: образів чоловіка і жінки. Змінюється основа цих зразків – гендерні стереотипи, що виконують функцію засобу гендерної соціалізації. Відбувається переорієнтація підлітків зі стереотипно-традиційних маскуліно-фемінітетних на андрогінні гендерні ролі. Як уже відзначалось, гендерні стереотипи є системоутворюючим фактором гендерних схем, засвоєння яких в процесі гендерної соціалізації визначає гендерну ідентичність індивіда. Тому аналіз гендерних стереотипів підлітків дає можливість виявити особливості формування їх гендерної ідентичності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Незважаючи на те, що означена проблема є вкрай актуальною на сучасному етапі розвитку людства, науковці приділяють їй недостатньо уваги.

Постановка завдання. З метою виявлення тенденцій в змінах гендерних стереотипів підлітків як умови переорієнтації їх на нові гендерні схеми, що «примушують» підлітків моделювати відповідну гендерну поведінку, нами було проведено дослідження

гендерних стереотипів підлітків як фактора формування їх гендерної ідентичності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дослідження відбувалось за тісної співпраці з такими позашкільними навчальними закладами: Рівненська державна дитяча художня школа, Здолбунівська музична школа Здолбунівської районної ради, Рівненська дитяча музична школа № 1, Дитячо-юнацька спортивна школа № 1 м. Рівне, Київська дитяча музична школа № 31.

Дослідження особливостей формування гендерної ідентичності підлітків охоплювало 315 підлітків обох статей, віком від 10 до 17 років. Дані, які були отримані в результаті опитування учнів, співставлялись у групах, які ми виділили залежно від таких факторів, як вік (молодші підлітки (10–14 років) і старші підлітки (14–17 років)) і стать (жіноча і чоловіча).

При формуванні контрольної (КГ) та експериментальної (ЕГ) груп, відповідно до концепції нашого експериментального дослідження, усіх респондентів було розділено за гендерними ознаками та віковим цензом. Також важливим є те, що формування КГ та ЕГ відбувалось на основі генеральної сукупності даних з урахуванням територіальної приналежності респондентів. Таким чином, у кожному залученому до експерименту закладі були сформовані як контрольна, так і експериментальна групи. На нашу думку, такий вибір забезпечить рівність умов серед респондентів у кожній з груп і, як наслідок, підвищить точність результатів дослідження.

Таблиця 1
Розподіл респондентів на КГ та ЕГ
(градація за віком
та гендерними ознаками)

Група	Стать	Вік	За віковими ознаками	За гендерними ознаками	Загальна кількість
КГ	Хлопчики	10–13	32	59	155
		13–17	27		
	Дівчатка	10–13	56	96	
		13–17	40		
ЕГ	Хлопчики	10–13	38	66	160
		13–17	28		
	Дівчатка	10–13	52	94	
		13–17	42		

Наведемо короткий опис застосованих методик.

Фрайбурзький особистісний опитувальник (*Freiburg Personality Inventory, FPI*) слугує для діагностики стану і властивостей особистості, які мають першочергове значення для процесу соціальної адаптації і регуляції поведінки. Тест в окремих аспектах аналогічний до MMPI та в цілому до EPI чи 16PF, тому що побудований з врахуванням досвіду їх застосування.

FPI містить 12 шкал. Шкали з 1 по 9 є базовими (невротичність, спонтанна агресивність, депресивність, дратівливість, товариськість, урівноваженість, реактивна агресивність, сором'язливість, відкритість), а шкали з 10 по 12 – похідними (екстра-

версія / інтроверсія, емоційна лабільність, маскуліність/фемініність). Похідні шкали складаються з питань основних шкал і зазвичай позначаються не цифрами, а буквами: Е, N та М відповідно. Варто зазначити, що перше питання в опитувальнику не входить до жодної шкали, оскільки застосовується для перевірки [3]. У контексті експериментального дослідження, нас цікавить лише шкала 12 (М) «Маскуліність/фемініність» (маскулізм/фемінізм).

Розробка тесту була почата німецькими психологами Дж. Фаренбергом, Х. Заргом, Р. Гампелом у 1963 р. Три редакції, що містять чотири форми тесту (повна FPI-G, 222 питання; альтернативні FPI-A і FPI-B, по 114 питань; коротка FPI- G, 76 питань) були опубліковані з 1970 по 1978 рр. У 2001 р. була проведена рестандартизація тесту й створена версія FPI-R (138 питань) [5].

Для тестування респондентів нами було обрано форму В як найбільш вживану на пострадянському просторі. Також варто зазначити, що ми брали до уваги і обробляли лише шкалу 12 (М), яка безпосередньо стосується проблеми нашого експериментального дослідження.

Високі оцінки за шкалою «Маскуліність/фемініність» свідчать про сміливість, заповзятливість, прагнення до самоствердження, схильність до ризику, до швидких, рішучих дій без достатнього їх обмірковування й обґрунтування. Інтереси таких людей вузькі й практичні, судження тверезі й реалістичні, у поведінці їм бракує оригінальності й своєрідності. Вони намагаються уникати складних, заплутаних ситуацій, зневажають відтінками й півтонами, погано розбираються в дійсних мотивах своєї й чужої поведінки, поблажливо ставляться до своїх слабостей, не схильні до рефлексії й самоаналізу, люблять почуттєві задоволення, вірять у силу, а не в мистецтво.

Таблиця 2
Розподіл за типом гендерної ідентичності
серед респондентів (результати FPI)

Тип гендерної ідентичності	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ
	10–13 років		13–17 років	
Хлопчики				
Андрогінний	47%	47%	44,44%	57,14%
Маскуліний	31%	34%	29,63%	25,00%
Фемініний	22%	18%	25,93%	17,86%
Дівчатка				
Андрогінний	55,36%	57,69%	52,38%	53,33%
Маскуліний	32,14%	32,69%	30,95%	33,33%
Фемініний	12,50%	9,62%	16,67%	13,33%

Особистості з низькими оцінками за цією шкалою чутливі, схильні до хвилювань, м'які, поступливі, скромні в поведінці, але не в самооцінці. У них широкі різноманітні, слабо диференційовані інтереси, розвинена уява, тяга до фантазування й естетичних занять. Вони проявляють зацікавленість у філософських, морально-етичних і світоглядних проблемах і часом демонструють надмірну заклопотаність особистими проблемами, схильність до самоаналізу й самокритики. У них спостерігається підвищений інтерес до людей і до нюансів міжособистісних відносин, їм доступне розуміння рушійних сил людської поведінки. У поведінці їм не вистачає сміливості, рішучості й наполегливості. Вони уникають суперництва, легко уступають, схвалюють допомогу й підтримку. Вони здатні точно відчувати інших людей, уміють емоційно викладати свої думки, зацікавлювати інших людей своїми проблемами, м'яко, без натиску, схилити їх на свою сторону.

Для обрахунку статистичних даних нами було обрано критерій Пірсона. Критерій застосовується для співставлення показників двох емпіричних розподілів, для досліджуваної ознаки. В нашому випадку критерій застосовується до двох незв'язних вибірок, тобто до КГ і ЕГ. Це означає, що експериментальний процес на одній вибірці респондентів не впливає на цей процес в іншій вибірці і, відповідно, не впливає на збір експериментальних даних. Також можна вважати, що наші вибірки є повторними, а це означає, що експеримент проводився на групах респондентів, які мали один і той самий склад до і після експерименту. Оскільки наші вибірки відповідають цим характеристикам, то це дасть змогу отримати цілісний і більш повний статистичний результат [2]. Розрахункове значення критерію обчислюється за такою формулою:

$$\chi^2 = \frac{1}{n_1 n_2} \sum_{i=1}^c \frac{(n_1 v_{2i} - n_2 v_{1i})^2}{v_{1i} + v_{2i}}$$

де v_{1i} – частота першої вибірки, v_{2i} – частота другої вибірки, n_1 і n_2 – об'єми вибірок.

Також варто зауважити, що критерій Пірсона має декілька обмежень [4]:

- вибірка повинна містити не менше тридцяти значень; якщо вибірка менша цього значення, то результати мають низький рівень достовірності;

- кожне окреме значення повинно відноситись до одного розряду;

- сума значень за розрядами повинна дорівнювати загальній величині вибірки.

За специфікою критерію Пірсона розрахункове значення повинно порівнюватись із критичним значенням, яке обирається відповідно до ступеня свободи. Ступінь свободи для таблиці розраховується за такою формулою:

$$V = (c - 1) * (n - 1),$$

де c – кількість стовпчиків, n – кількість рядків.

Генеральна сукупність даних дослідження задовольняє всі обмеження, що надає змогу застосувати критерій до експериментальної вибірки.

З огляду на отримані результати констатувального етапу експериментального дослідження можна зробити ряд висновків.

По-перше, на початку експериментального дослідження показники між групами суттєво не відрізняються, а експериментальну та контрольну групи можемо вважати подібними.

По-друге, гендерні стереотипи молодших підлітків, як правило, не виходять за межі класичних традиційних уявлень про роль чоловіка і жінки в сім'ї і суспільстві. Гендерні стереотипи старших підлітків виглядають загалом сформованими і соціально зрілими. Хлопці і дівчата вказують на необхідність поєднання чоловіком і жінкою найбільш важливих якостей обох статей, які допомагають досягти прогресу в житті, при цьому не відкидаючи значення суто жіночих і чоловічих якостей. Дослідження підтвердило нашу гіпотезу про те, що на підлітковій стадії соціалізації діти засвоюють гендерні схеми андрогінного типу особистості.

Співвідношення маскулінності і фемінінності в образах чоловіка і жінки говорить про тенденцію формування андрогінного типу особистості в процесі статевої соціалізації. На підлітковій стадії андрогінність виявляється з середніми показниками. Така тенденція простежується незалежно від віку як у чоловічої, так і у жіночої статях.

Статево-рольові типи активно формуються в дитинстві, збагачуються й ускладнюються і завершують процес становлення в юнацькому віці. Стосовно підліткового віку слід говорити не про статево-рольовий тип в його завершеному вигляді, а про статево-рольову орієнтацію на маскулінні, фемінінні та андрогенні цінності й поведінку.

З'ясовуючи, які стереотипи маскулінності і фемінінності сформовані у дітей підліткового віку, ми проаналізували відповіді учнів на поставлені нами питання. Було виявле-

Таблиця 3

**Розподіл за типом гендерної ідентичності особистості
на констатувальному етапі дослідження**

Тип гендерної ідентичності	10–13 років		χ^2	13–17 років		χ^2
	КГ	ЕГ		КГ	ЕГ	
Хлопчики						
Андрогінний	50,00%	52,63%	0,13	44,44%	50,00%	0,53
Маскулінний	28,13%	28,95%		29,63%	32,14%	
Фемінінний	21,88%	18,42%		25,93%	17,86%	
Дівчатка						
Андрогінний	51,79%	51,92%	0,02	52,50%	52,38%	0,21
Маскулінний	33,93%	34,62%		32,50%	35,71%	
Фемінінний	14,29%	13,46%		15,00%	11,90%	

но, що хлопці і дівчата пред'являють досить високі вимоги до ідеалів чоловіка і жінки, вказуючи на 10–12 ознак фемінінності і маскуліності. Уява про мужність і жіночність як у хлопців, так і в дівчат переважно співпадає з традиційними стереотипами. Більшість опитуваних вважає, що сучасна жінка повинна бути привабливою, розумною, працелюбною, хазяйновитою, піклуватися про дітей, бути лагідною, скромною, ніжною, доброю. Сучасний чоловік описується дітьми як мужній, хоробрий, розумний, привабливий, добрий, фізично сильний, працьовитий, справедливий, уважний до жінки, хороший сім'янин.

Аналізуючи отримані дані, ми звернули увагу на те, що ні хлопці, ні дівчата не звертають уваги на риси характеру, які були б хоч якось пов'язані з умінням забезпечувати свій матеріальний добробут у майбутньому. Лише двоє опитуваних (1 дівчина і 1 хлопець) відзначили вміння заробляти гроші як необхідну рису сучасного чоловіка. Це пояснюється, на нашу думку, особливостями настановлень і ціннісних орієнтацій дітей підліткового віку, в сферу інтересів яких поки що не входить матеріальна сторона життя. Звертає на себе увагу той факт, що підлітки (і хлопці, і дівчата) занепокоєні з приводу поганих звичок (паління, пияцтво, наркоманія), які вважають несумісними з образами сучасної жінки і сучасного чоловіка. В цілому у відповідях підлітків відсутні яскраво виражені відмінності жіночого і чоловічого характерів. Названі характеристики містять риси, що не залежать від статі: інтелектуальні якості, ерудиція, інтереси, риси характеру, що відображають ставлення до людей взагалі.

Відмінності у домінуючих рисах фемінінності і маскуліності спостерігаються також у дітей різного віку. Так, є розбіжності у молодших і старших груп дівчат-підлітків стосовно поглядів на сучасного чоловіка. Якщо молодші групи на перше місце ставлять зовнішні дані, то старші групи відво-

дять зовнішності чоловіка вже третє місце, оцінюючи найбільш високо у чоловіків такі якості, як повага до жінки, вірність, доброта, взаєморозуміння. Мають місце також вікові розбіжності дівчаток і в поглядах на сучасну жінку. Так, якщо молодші підлітки в уявленні про жіночність віддають перевагу привабливим рисам зовнішності, то старші підлітки на перше місце ставлять порядність, щедрість, співчуття. Розбіжності у поглядах на сучасного чоловіка відзначаються також і у хлопців різних вікових груп. Якщо 90% хлопців старшої вікової групи вважають, що сучасний чоловік і сучасна жінка обов'язково повинні бути інтелектуально розвиненими, то хлопці молодшої вікової групи не звертають такої уваги на цю рису. Лише 47% опитаних цієї групи вказали на обов'язковість високої інтелектуальності у чоловіків, а стосовно жінок так думає лише 29,4% опитуваних.

Висновки з проведеного дослідження. Аналіз отриманих даних показав, що гендерні стереотипи старших підлітків зазнали змін порівняно з молодшими підлітками. Ці зміни полягають в тому, що, по-перше, в образах сучасного чоловіка і жінки з'являються риси, які відсутні в традиційних стереотипах, по-друге, в цих образах превалюють загальноособистісні риси. Думка про сучасного чоловіка у старших дівчаток дещо відрізняється від традиційного образу чоловіка, який превалює в уявленнях дівчат молодшої групи. Старші дівчата вважають, що сучасному чоловікові необхідні такі риси, як почуття гумору (54,5% опитуваних), комунікабельність (25%), акуратність, хороший смак, вміння елегантно одягатися, слідкувати за своєю зовнішністю. Аналізуючи дані, отримані у хлопців, ми не помітили суттєвих змін у стереотипах «фемінінності» і «маскулінності» залежно від віку. Це пояснюється, на нашу думку, тим, що у дівчаток система орієнтацій і настановлень, як і

психіка взагалі, більш лабільна, порівняно із хлопчиками.

Відзначені нами зміни в гендерних стереотипах відображають соціально-економічні зміни в суспільстві, нові, більш високі вимоги як до чоловіків, так і до жінок. Наші дослідження показують, що сьогодні не можна уявляти маскуліність і фемінінність як ортогональні виміри особистості. Вони свідчать про те, що з'являється нових гендерний тип – андрогінний, тобто такий, який має риси як маскулінного, так і фемінінного типів. Отже, в ході пілотажного дослідження було уточнено нашу гіпотезу щодо тенденції формування андрогінного гендерного типу особистості в процесі гендерної соціалізації підлітків.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Беспанская-Павленко Е.Д. Психодиагностические методики изучения гендерных особенностей личности / Е.Д. Беспанская-Павленко. – Минск : БГУ, 2013. – 312 с.
2. Ермолаев О.Ю. Математическая статистика для психологов : [учебник] / О.Ю. Ермолаев. – 2-е изд., испр. – М. : Флинта, 2003. – 336 с.
3. Рогов Е.И. Настольная книга практического психолога : [учеб. пособие] / Е.И. Рогов. – М. : Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 1998. – 384 с.
4. Сидоренко Е.В. Методы математической обработки в психологии / Е.В. Сидоренко. – СПб. : Речь, 2003. – 350 с.
5. Fahrenberg J. Das Freiburger Persönlichkeitsinventar / J. Fahrenberg, H. Selg. – 1970. – 212 p.